(7) Ser.353 Ki Hlonipha rules and married life: Partly autobiographical. Henrietta V. Mhlongo. 13

1b

11. Ukuhlonipha. Ki 3/27 1/27

18

Kuqala 6a6ehlonishwa a6azali. Uyihlo u6ungeke usho kuye ukuthi, "6a6a". U6um6iza nge6utho lakhe. Kuthi uma engu-Falaza, ingane ithi uma im6ona eza, ekude, ithi, "Nanguya u-Falaza wakwethu ". Uyaqala uyangena, ingane iphambana naye iya kozidlalela, ngo6a ingenakuhlala endlini kukhona uyise, kungahlwile lingani.

Noma umntwana eseyinsizwa nje u6engenakuhlala esigqikini kukhona uyise, ngo6a kunga6e uyamqhoshela.

Umntwana u6engenakuleqa izwi likayise. 6ekuthi noma intombazane yethembisene nesoka layo ngasese ukuthi izoligana, uma ithi ifika
2 ekhaya uyise a6e eyikhombisa umuntu onelondolozo, okufanele imgane, i6e se ifela phakathi, igane lowo o6onwa nguyise. Akufanele ingane i6onisane noyise, kufanele ihloniphe izwi likayise.

6ekuthi uma uyise ekhuluma nengane yakhe, ibeke phansi ingambeki umuntu omdala ezintlamvini zamehlo.

Umfana u6ethi uma eza necala ekhaya, icala loku6a kuzongena umntanomuntu azogana, ezokudla izinkomo esi6ayeni, a6aleke. Anga6i kho ekhaya. Zithi zingena izintombi a6e engekho yena. Kuthi noma sezingenile izintombi, zi6uzwa ukuthu nikhwela ngo6ani, zisho zithi sikhwela ngo6ani6ani, sizomgana. Ku6uzwe ukuthi u6eni6izile yini?
3 Zithi cha, kasi6izanga. Sidimde samthanda nje. Sizomgana.

A6e setshelwa umnumzane. Atshelwe yisalukazi. Athukuthele. Athi maku6izwe umfana lowo. 6aphume 6amfune. 6a meswele impela. 6aye komlandula kuyise. Usezozifihla impela ke lomfana koze ku6uywe ko6ikwa intombi le emganileyo, i6ikwa kuyise, i6ikwa ngezinkomo. Loko ke umfana ukwenza ngo6a kungumthetho. Ehlonipha uyise. ~~Engenakumtsh~~ Engenakumtshela ngolomo wakhe ukuthi sengiyhanda ukwendiwa manje.

Naye ke ~~x~~ uyise kufanele a ngalinqumi icala lomntanakhe yedwa. Kuyintlonipho yakhe uku6a athumele ingane iye ko6iza a6afowa6o 6azom6onisa ukuthi kungenziwa njani ngalelicala eselidalwe ngumfana.

4 Se6ezokhuluma ke 6a6onisane ukuthi kungaya 6ani 6oyi6ika kuyise, ~~xyx~~ ayi6ike ngezinkomo ezingaki. Naye ke uyise yiyona ndlela leyo ahlonipha ngayo a6afowa6o. Kuthi no6a kuzohlatshwa nje, ekhaya, a6a6ikele a6afowa6o. No6a ku khona ogulayo a6a6ikele. No6a

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

kukhona nda6ani nje efuna ukuhulunywa, a6a6ikele.

Se6ezothi ke 6angayivuma intombi 6ayi6ike 6athi du, 6a yetha6ele, a6e seqhamuka e6undlaza njengenja inyo6ozela idle amaqanda. Aye angene kwaninakhulu. Sekuzothi naye amdumele ngokuba6aza, ethi Hawu! Mntanomntanami! Wasithela ngecala, sesidliwa yingwe ungasa6onwa u6uyephi? Usezohleka kancane, enovalo athi. kodwa kuthiweni gogo,
5 usezothi Au! 6ayivumile. 6ayi6ike ngezinkomo eziyikuthi, noyise xzx kaze a6a namandla. A6e setha6a e6uza ukuthi yona i6ithe i6izwe yimi yini? Athi, cha, ithe ikwephukele. A6e sethi auzwa ke gogo? Ayi6izwanga yimi. Nami 6engingayazi.

Noyise useyaqala uyam6ona umfana lowo, useodlile. Selidume! lasa. Isiphela xgk ngako loko njalo.

Nentombazana, i6imhloniphe. Kakhulu uyise. I6ingeze yathanda uku6a izinda6a zayo zizwiwe nguyise.

I6ithi no6a iya kogana yeqe impela. Ingalokothi ihle6ele nonina, ngo6a angaqa6uka eyidalula kuyise.

I6iphumela ngakwasalukazi. Itshele no6a umlo6okazi nje,
6 yikhona kothi la sekufunwa a6e selinganisa nje ukuthi uke wezwa ikhuluma nenye, ye6oleka isidwa6a, kaze azi nokuthi i6izosenzani. Se6ezo6ona ke ukuthi iye kogana.

Isizo6anga ngokuthi 6azofika a6asemzini 6azoyi6ika 6ona. Yona ayiyi ku6a nazwi eli6ekisa ngakuyise.

Futhi umnumzane u6ehlonishwa ngoku6a izingane esezibekile, za6afana no6a ngezamantombazana, zingalali endlini lapha kulala khona uyise.

6ezi6a namalawu, no6a ziye kolala kwaninakhulu.

<u>Intlonipho kunina womntwana.</u>

6ekuthi uma umntwana egula, a6ikele unina. Ku6e ngunina ke ozoyi6ika kuyise no6a umntwana wentombazana ethanda kudla kuni,
7 u6e6ikela unina. Ku6e nguye unina omkhululayo ukuthi kakuthathe akupheke. I6ithi no6a ithombile i6onwe ngunina. A6ikele uyise. I6e se ingena emgonqweni.

6ekuyintlonipho kanina wa6antu uku6a azi konke ngezi ngane zakhe. Kuthi njalo loko okufanele, aku 6ike kuyise.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Nanjengo6a uma umntwana wentombazana, e6ethanda ukuhambela isihlo6o sakhe, u6ikela unina. Ku6e ngunina ozokumcelela kuyise, a6e semkhombela umfana ozokumphelezela.

Kuyintlonipho kunina uku6a kuthi no6a ngu6ani ofuna ukwazi ukuthi ingane ethile iyephi, ayi 6uze kunina, ngo6a, nguye o6ikelwa zingane no6a ziyaphi, no6a ziyaphi. Ngo6a no6a zilambile, zi6ikela unina.

8 Ngo6a, kambe, noma izinsizwa nezintombi zingathandi uku6a izindlela azao zaziwe ngunina zingakalungi, kepha ziyamtshela uma zihamba. Insizwa iyaye isho ithi, "Ungangibeki mama ngisahamba ngisaya ko6ani: ngi zo6uya ntambama". Nentombazana isho ithi, "Mama ngisavakashela kwamalume ngo 6uya kusasa". Loku 6akusho nje 6ayazi ukuthi 6enzela uku6a kwaziwe isikhathi sa6o so ku6uya. Umelume, yisoka layo eye kulo. O6ani, yintombi yakhe aye kuyo. Lokhu ukwenza kunyengokwhlonipha unina. Kungu mthetho ukuphambanisa imikhondo.

UGogo ke no6a6amkhulu nga6angani 6ezingane. Bekuthi noma
9 insizwa ithanda ukuganwa iye kuyisemkhulu, ifike im6alele izintombi zayo, i6uze ukuthi, wena 6a6amkhulu ungaganwa yiyiphi kulezintombi? A6e seyikhomba. A6e semphikisa umfana ethi mina ngithanda eyikuthi, iyeza nje, izoku ngigana. Lihleke ixhegu lithi kepha kungumfazi nako mntanomntanami. Kwefuze unina. Futhi kuzalwa yindoda akuzalwa ngumfokazana. Athi umfana, "Ngiyithanda ka6i kepho angazi ukuthi u6a6a uyothini. Athi uyisemkhulu uyo6e ukhulumani loku uyoganisa intombi wena uvale isimaku. Si khona thina ngeke yaliwe se iganile.

Ethembe ke umfana. Kuthi namhla izofika aye kohle6ela uninakhulu qede eduke ke yena. 6aze 6ayilungise 6ayiqede. Kuthi la uyise womfana ethanda ukwethukeza, efuna ukuyala intombi, athethe
10 uninakhulu ethi, "Kanti niyashinga! Nidlala ngomntanomntanami! Ilungile intombi le yiyekeni igane! Izintwana lezi ezefuza oyise ngokwesa6a ukushaya izinkomo zilo6ole emzini! Eya! Lo6olelani umntanomntanami!

6a6e se6ethula ke 6ethi du! Ngeke 6esaleqa elesalukazi.

Yiyona ndlela ke leyo yoku hlonipha isalukazi neyokuhlonipha ixhegu.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Nentombazana, ngokufanayo, ~~izindabaxa~~ izindaba zayo izikhulumela
ku gogo zonke. Noma yeqo iya ko qhetha emzini, iphumela ngakwa gogo.
Noma iya kogana, iphumela ngakwagogo. Kuthi nalapho se6ethetha
6eyifuna ilahlekile, sithethe nesalukazi sithi, "Kuqala ukuze kulahleke
umuntu yini? Hambani niye kolala. Niyomfuna nakusasa.

11 Nempela 6alale. Kuyasa uyangena umkhongi esezo6ika ukuthi
makufunelwe ngakuye. 6athi la 6ethetha, athi uninakhulu, yekelani
umntanomntanami agane. 6izani izinkomo zenu!" Ngeke 6a6uye 6aleqe
izwi lumuntu omdala.

Nengane i6ifike yedelele unina qede athathe induku ethi
uzoyishaya impela. Kepha uma isi6aleke yaye yangena kuninakhulu,
isihloniphile. Nonina angeke a6e esayithinta. Isimeqele ngaphambili.
Noma e6ethukuthele kakhulu, kuphela ngako loko.

6ekuthi uma umfazi eluhlanya ekhaya, ehlula indoda yakhe,
ethanda ukwethwala uphaphe ekhanda akhweze a6afazi ezicocweni zama-
doda, kuthulwe. Ithi uma isimshaye yamshaya indoda yakhe ya 6ona
12 ukuthi kayimphenduli, imyeke. I6ize a6afowa6o nawo dadewa6o 6eze
kuyise. A6e seyifaka inda6a yaloluhlanya alulo6ola ngezinkomo. Asho
nokuthi yena ulu6uyisela ku6o manje. Ulanda izinkomo zakhe azonayo
walo6ola ngazo uhlanya.

6a6e se6eluhlola ke uda6a- 6e luvivinya ntlangothi zombili.
6a6u6one u6uhlanya 6omlo6okazi. 6a6one futhi ukuthi loku nangu u
yezala nje! Pho! angalahlwa ka njani.

Ku6onakale ukuthi umfana u senengiwe. Usemlahla ngempela.
6angamvumeli ~~a6akwa6o~~ a6akwa6o 6athi qha! ungeqale umchithe. Ake
ahambe aye kunina amlaye. A6e sehlonipha njalo umyeni. A6esethi
umfowa6o omkulu kumlo6okazi, kahambe aye ku6o aye kolaywa ngunina,
amfundise indlela yokuphatha indoda. Kothi uma eselayekile a6uye.
Nempela ahloniphe. Ahambe. Afike alaywe ekhaya. a6uye eselungile.

13 Noma umfazi ephingile, kuyintlonipho uku6a umyeni a6ize
a6afowa6o, 6azothetha icala. Uma 6elithetha, a6avamisiukumchitha
umfazi. 6athi kaye kuyise alande ihlawulo, yena adla izinkomo
zalomuntu. 6angamchithi. 6alindele ukuthi uma engumuntu, uzo
kwesa6a. asepheze isimo sakhe esi6i. A6uye akhe umuzi.

Noma idlozi lakulowomuzi li6onakele liyinyoka esi6ayeni,

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

umnumzane u6e6iza a6afowa6o, 6azokhuluma ukuthi kungenziwanjani. 6akhombisane inkomo ke ezothetha. Igwazwe. Kusuke umfowa6o omkhulu a6ongele idlozi elinika ukudla loko njengo6a li6akhumbule la6ahambela 6alinike lidle li6a6usise.

Noma kwenda intombi 6ekuthi enkundleni kuthethelele umfowa6o kayise ngo6a uyise kanamandla.

14 6ekuthi noma umnumzane ehla6ile nje ekhaya, ethulele umfowa6o omkhulu, amethulele insonyama. Ongemva kwakhe, amethulele umhlu6ulo. Isihloko solimi lwenkomo sidliwe yintombazana encane yikhona zo6uyela esi6ayeni zonke izinkomo zamantomba-zana.

Uma kufiwe, kufe indoda, umfowa6o unamandla okungena umkakhe. Amzalele. A6ambe umuzi ungachitheku.

Konke loku ke kuyintlonipho yokuhlonipha a6afowa6o yise womuntu. Na6afowa6o 6omuntu.

Kungumthetho futhi uku6a kuthi uma intombi iganile, yendile, ihambele ekhaya. Noma iya kophinda imikhondo, noma imane i6akhumbule nje iya ko6a6ona. Kuyintlonipho kunina, naku6afazi 6a6afowa6o
15 uku6a kuthi uma isi6uyela emuva 6ayethwese ukudla okuluhlaza iye kophekela umkhwenyana. Akufanele ithi intombazana ihambele ekhaya ize ithi la seyi6uyela emzini wayo, ihambe ingethwele lutho lokuya kophekela umyeni wayo. Loko ku ngayikhalisa. Loko kuyintlonipho ya6afazi 6a6afowa6a, 6ehlonipha udadewa6o womyeni wa6o.

Kwakuye kuthi la kuhlatshwe ibeka lentombi, i6izwe. Ifike ngayizolo. Iyidle inyama nangakusasa. Kuthi ke ngosuku e6ayela ngalo emzini, ihambe yethwele umhlu6ulo webeka layo. Iye kodla na6asemzini wayo.

Uma intombazana seyaphuma yaya kokwenda, ayisenalo ilungelo lokukhuluma izinda6a zalapha izalwa khona. Iyathula nje i ngaphenduli noma ikhona. Izihloniphe. Ize icelwe ukuthi ake uphendule nawe 6ani.
16 Iphendule ke. Ngo6a uma idimde iphendule ingamenyiwe, 6azoyethuka a6afazi 6a6afowa6o 6athi ayihambe iye konquma emzini wayo. Lapha yaphuma ngesango. Ayimenywe muntu ukunqu ma izinda6a lapha.

Kuyintlonipho yendodakazi uku6a ingendeli ekhaya, ngo6a 6azoyethuka a6alo6okazi 6athi yehlulwe umendo. Inga6i nasithunzi.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Kanti futhi kuyintlonipho yayo, uma igulelwa yingane, ishintshe isikhundla. Iye ku6o nomtwana. Aze aphile. I6uye ke. I6uye iphethe ukudla.

Ku6afana 6elamana, noma 6e zalana, kuye kuthi uma omunye ethola icala, 6ahlangane. 6akhulume. 6asizana.

Ngengo6a nje, uma omunye eganwa, 6ayaye 6amsize lowo oganiweyo.
17 Onembuzi ampphe imbuzi. Onenko mo amuphe inkomo. Kuthi noma efisa ukwe6oleka ezinye izinkomo kumfowa6o, uma yena enazo, kepha engakaganwa amzwele impela. Ame6oleke. Naye ke a6uye am6uyisele. Ngaleyondlela, ke, 6ayahloniphana.

Umzala wakho wawungeke umgane, noma kuthiwa umzala u zalindodana, nje. Futhi wawungeke umephuce intombi yakhe. Uyamhlonipha ngo6a sihlo6o sakho.

A6antwana 6omfowa6o yihlo, nga6afowenu impela. Na6antwana 6akamalumakho, zihlo6o zakho impela. Ezinganga6o a6afowenu. ~~U6ahloniph~~ U6ahloniphisa okwa6afowenu.

19.

Indlela yokuhlonipha 6onke la6a6antu a6ehlukenyo a6azihlo6o, ngiyibalile ngaphezulu la ngi kuluma nga6o.

Lezihlo6o zakho kulungile uma uzejwayele kakhulu. Futhi
18 nesifu6a sakho ungasikhipha kuzo uma zingaginklizwanga lihashi esifu6eni.

Ku6azali 6akho uthi 6a6a, uthi mama. Kwa6akhulu 6akho uthi 6a6amkhulu, uthi gogo. Ku6afowa6o yihlo uthi 6a6a omncane, u6a6akazi. Ku6afowa6o na wodadewa6o kanyoko uthi malume uthi mamakazi. Kwa6akwenu uthi mfowethu, uthi dadewethu. Ku6antwana 6a6afowa6o yihlo uthi mfowethu, uthi dadewethu. Ku6antwana 6akamfowa6o nyoko uthi ~~m~~ mzala. Ku6antwana 6akadadewa6o nyoko uthi Kanina. Kumntanendodakazi nowendodana yakho uthi mzukulu. Umnta kadadewenu othi ngumshana yena athi malume.

Umshana uyaya kokwemula kumalume wakhe nowomfana aye kocela
19 inkomo yokulo6ola kuma lume wakhe. Ma ku6e nyalo ke na6antwana 6akamalume 6ayo6uya 6azofuna izin6o ku6o la6ashana uma 6enda noma 6endiwa.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Zonke lezihlo6o uma zifikelwa umse6enzi. zinelungelo ukuya kokhala zicele impahla kwezinye uma zinomse6enzi. Lowo onike omunye, naye uyo6uya azonikwa kona loko okwatholwa omunye, ngo6a imikhombe iya ngokwenanana.

Njengo6a nje, uma intombazana yenda, sekuzwakele ilanga lokuthi makucwiliswe, iye iphume ekhaya ihambele izihlo6o zayo zonke iye kophukula.

Ifike koninalume ingene. 6ayi nike isicephu 6ethi mayihlale. isithathe isiphonse laphaya ihlale phansi. 6ayi6ingelele. Izithulele
20 nje. 6ayiphakele ukudla. Iku6uke nje. 6oze 6a6one ukuthi kanti izophukula. 6a6e se6eyinika izinto ke. No6a yisithe6e, no6a yucansi no6a yimbuzi, no6a yini nje enga6a lusizo kuyo ekwendeni kwayo. I6e isihleka ikhuluma ke idla. Iphume idlulele koninkazi ifike ingene ihlale phansi. 6ayinike isicephu sokuhlala. Isilahle laphaya. 6ayi 6ingelele. Ingavumi. 6ayinike isicephu, isilahle. 6a6one ukuthi uyaphukula 6amnike loko a6amnika kona.

Ihambe zonke izihlo6o zayo intombazana. Ihambe iphukala 6eyiphe impahle. Uma umshado ungakakhahlamezi, iphukule kuze ku6e yinqwa6a impahle yayo. Iye nayo emzini wayo.

Ukuziphatha kahle.

21

20.

Phela ngesizulu umuntu u6ingelelwa kanye. Ka6ingelelwa kaningi uma njalo um6one ekuseni, uzothi, "Saku6ona". Uma um6one emini uzothi kuye, "Saku6ona. Uma njalo um6one ntambama noma kusihlwa uzothi, "Saku6ona. Akukho okunye.

21.

Kuye kuthi ke uma umuntu engena ekhaya, anikwe isi gqiki, uma engowesilisa. Uma engowesifazana anikwe isicephu. Athi, ke, angahlala azinze, a6e se6ingelelwa ke, kuthiwe, "Saku6ona". A6e sethi, "Ye6o". Uma kungumuntu owaziwayo, ke, kuthiwe, "Usaphila?" a6esethi, "Ye6o ngisaphila, ngingezwa nina". 6athi ke, "Ayi, ke, nathi sisaphila".

22 Uma kungumuntu o ngaziwa kuthiwe, "Saku6ona". Avume athi, "ye6o". ku6e sekuthiwa, "Pho! Kuqhanyukwaphi?" A6esesho indawo lapha eqhamuka khona. Ku6e sekuthiwa, "Pho! kuqondwephi?" Usesho ke lapha eqonde khona.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Se6emephulela ukudla ke 6emnika edla, uma k ukhona, Uma kungekho, se6emgayela idokwe lama6ele, 6elipheka 6e lithi du, 6aliphakululele emcakulweni (ukhamba lokuphakela), 6ephaka ngengxwembe yoswela 'uselwa) noma ngeyomuthi. Se6e 6eka phambi kwakhe ke, esedla ngokhezo.

6aqaphele kakhulu uma 6emnika ukhezo, 6angamniki olomnumzane. 6angamphakeli emcakulweni womnumzane. Umnumzane kadlelani na6antu.
23 Unezitsha zakhe adla ngazo, adlele kuzo. Zizodwa ezezihambi.

Loku kwenziwa uma umuntu engena, um6ingelela ngo6a engena.

Kanti naye kufanele afike qede emnyango akhulekele, uku ze kwazeke ukuthi ungena nje ukhala ngani.

Uma elambile uthi, "Eh! mnumzane! Esomhambi asingakanani, singangenso yenyoni! Nokupha umuntu ukuzidumisa. Nokuncisha umuntu, ukuzidumisa! "

Angene qede athi fofololo phansi, ngasesililini samadoda uma eyindoda; uma engowesifazana ahlale ngakwesesifazana isilili, engangqongqothanga emnyango.

A6e sethi umuntu ongaphakathi, "Au! Musa ukuhlala phansi, nasi isigqiki, noma, nasi isicephu.

24 Manje usem6ingelela nje uyazi ukuthi ulambile ngo6a uzwile lapha ekhulekela.

Usemlungisela ukudla ke uyamnika. Kanti noma e6e dimede wakhulekela ngokuthi Oh! Wena wakwa6ani! wangena, uma kukhona ukudla 6ayamphakela.

Uma ekhulekela indawo yokulala, esihambi, futhi u zokusho athi, "Eh! Wena wasekuthini! Ngikhulekela ukufihla ikhanda ~~ngedu~~ ngedlule".

Usem6ingelela ke umnumzane em6uza lapha eqhamuka khona nalapha eya khona. Ese6uza nenkosi yakhe ukuthi ingu 6ani. Nezikhulu zaku6o.

Usengena ke unkosikazi nokudla ngomcakulo nezinkezo ngomgodlo. Use6eka phambi komnumzane. Uma kungumuntu ofanele uzom6iza asondele
25 6adle 6o6o6ili emcakulweni. Uma kungumuntu ongafanele kuzo6e kulethwe ngemicakulo emi6ili. A6e sem6iza ke umnumzane esondela. Emnika ukudla emkhiphela nokhezo emgodleni emnika.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Se6edla ke 6ethi du. Se6e6eka phansi izinkezo 6ezeyamisa emcakulweni. Se6e6iza amanzi ke 6exuba 6ethi du. 6ephuza.

6elu umthetho wesizulu akuphazwa kusadliwa. Uma usu6iza amanzi wesuthi. Sekufanele lowo okunikeza amanzi asuse ukudla ngo 6a usengenisa amanzi uku6a uxube uphuze ngo6a se wesuthi.

Umnumzane ke usekhomba ukuthi kendlalelwe kuyiphi indawo.
26 Ngo6a phela uma kuyisihambi sendoda, kufanele silale lapha kulele khona umnumzane. Singalali kwenye indlu, ukuze kunga6ikho sidumo.

Uma kungesesifazana, naso sizolala endlini elele umnumzane, ukuze kunga6ikho sidumo. Sizokwendlalelwa nje esililini sa6afazi silale kuse, pha, sivalelise sihambe.

Ngo6a phela nazi kahle ukuthi izindlu zesintu zazingenamakamelo njengalezi esenizakha manje. 6ekuye kwakhiwe nje indlu yesintu eyindlilinga. Ku6e khona iziko phakathi nendlu. Uma ke umuntu engena ngomnyango, kuye kuthi ngasesandleni sakhe sokhohlo ku6e yisilili sa6afazi. Ngakwesokunene ngesamadoda. A6antu ke 6akwazi kahle loko.

27 Manje ke noma kungekho sihambi esikhona, uma sekulalwa, izingane esezingamantombazana na6afana ziyaphuma ziye elawini, ezincane zendlalelwe esililini sa6afazi, nga nina. Zilale ke zi6ole. Nonina endlale esililini sa6afazi alale. Nomnumzane alale esililini samadoda.

Kuzothi la se6e6ona ukuthi akusenakungena muntu, manje nezingane sezilele, zi6olile, a6esem6iza, ke, umnumzane, e6iza umkakhe. A6e sevuka ehlola izingane zonke ukuthi zilele kahle azembese nesezizambulile. A6one kahle ukuthi zilele zi6olile.

A6e senyonyo6a, ke, eqa eya esililini samadoda, afike angene embathe kumnumzane. 6athoko zisane ke. Kepha kakwazi ukuzunywa
28 6uthongo esengakumnumzane. Uzohlalela ovalweni njalo, noma 6ethokozisana, ashehe amshiye umnumzane kusemnandi a6ange ukuthi nangomuso ko6a mnandi. A6uyele endaweni yakhe. Esililini sakhe. Ziyakhala zitshweza izinkuku awusa6oni nokuthi uke weqa. Usehonqa endaweni yakhe.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Nezingane zingaze zaqonda ukuthi uke a6izwe. Zona zazi nje ukuthi unina ulala endaweni yakhe. Noyise ulala, endaweni yakhe.

A6antu ke, a6angenayo, noma 6engena kumpondo zankomo, a6akwazi uku6atholela. 6a zofica umnumzane elele endaweni yakhe. 6a6engamanono. 6a6e6edlula la6a 6amakamelo. 6uhle u6unono.

29 Muhle umfazi avuke kumnyama noma ephuma kwakhe ekamelweni. Lingaphumi ilanga elele nendoda. Amanyala lawo. Noma ushadile. Thina 6antu si6uka ku 6unuku o6u6i, uku6a kuze kuhambe a6antu emnyango umfazi eloku esesekamelweni kwakhe. Isuke ihluphekile leyo ndoda. Ingathathanga lutho. Yathatha inuku. Ni6okuphawula loko 6akithi ukuthi u6untu 6uhleli kumuntu. Lento yo6unuku siyi phawula kakhulu. Asazi ke ku6antu'a6amhlophe na6o 6anemithetho yaku6o.

Uma umuntu omdala e6ingelela umuntu omncane uthi, "Saku6ona 6ani6ani! Usaphila unyoko. Pho! Uyaphi?" a6esemtshela ke ukuthi uphumaphi nokuthi uyaphi a6esethi, "Hamba kahle ukhonze kunyoko.

30 Uma umuntu e6ingelela untanga yakhe, uhleka ehamba laphaya. Uyaqala uyafika kuye, kade em6izile ngesiga a6a6izana ngaso. Usemxhawula emphindelela. Se6ehleka 6e6uzana impilo. 6e6uzana nokuthi omunye uphumaphi nokuthi uyaphi.

Uma kuhlangana a6esilisa 6o6o6ili, noma kunga6esifazana 6o6o6ili, 6aye 6ahlangane. Ku6e sengathi 6ayedlulana. Kuthi la 6enjengalaphaya, nje, 6aphendukela ne 6eme.

A6e seqala omunye ethi, "Saku6ona". Aphendule omunye athi, "ye6o" Se6e6uzana nempilo. Se6e landisana ke ngayo impilo, ke. Se6e6uzana nokuthi 6ayaphi nokuthi 6aphumaphi. 6a6e se6exhwulana njalo 6ehluka na uma 6azana.

31 Uma kuhlangana owesifazana nowesilisa 6ezihlo6o, noma engu mngani womyeni wakhe, 6azo hlangana nje omunye eqhamuka ngapha nomunye eqhamuka ngapha. 6ahlangane ku6e sengathi 6ayedlulana nje, 6a6e se6ephendukelana.

Usethi owesifazana, au Saku6ona, wena wasekuthini. esevuma, 6exhawulana. Owesi fazana uxhawula ngazo zonke ngo6a uyahlonipha phela. Uhlonipha umuntu wesilisa. Use hlehla njalo ema lapha

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

e6emi khona. ~~Uxxxxxxx~~ Use6ambelela edolweni ngesandla sokudla. ngo6a akufanele emele umuntu wesilisa. Se6e6uzana impilo ke. 6eshiyelana nogwayi la 6enako ukushiyelana. Se6exoxa ke ~~6atxy~~ 6e6uye 6ehlukana ke.

32 Uma uhlangana nomuntu omkhulu yena uyazithulela nje. Wena umehezukele. U6e sewuthi ukumedlula, qede uphenduke ume. Um6ingelele avume. Uma kufanele, umxhawule ngazo zonke. Uhlehle ke ume lapa u6umi khona. Kwesinye isikhathi angakunaki azihambele no6ukhulu 6akhe. Kwesinye isikhathi eme. Uma ke emile, um6uze impilo. Ukhuluma naye njalo u6ambelele edolweni. Kammele. A6e sesho ke naye athi Cha sisapila, singezwa nina nawe ke usho ukuthi cha nawe usaphila. A6esesuka njalo ehamba. Nawe ka uhambe.

Uma uhlangana nomfokazana uyam6ingelela nje wedlule. Kudle njalo ke uma kungumfokazana omaziyo, um6uze nempilo, kanye nempilo ya6aku6o. Uvalelise uhambe.

33 Uma uvalelisa phela, noma yiku6ani, kufanele uthi, "Salakahle", uma kungukuthi nguwe osenendlela ende yoku6a uyihambe. Uthi, "Hamba kahle", uma kunguwe osekhaya, uhleli. Kunguye lowo ovalelisa ~~kxx~~ kuye, osezohamba. Kunjalo ke.

Uma uhlangana nomuntu osihambi, esendleleni, niye nihlangane nedlulane isi6angana nje, ni6e seniphendukelana. A6e sethi, "Aphelile Nkosikazi". U6e se uthi, "Saku6ona!" Usevuma naye. U6e se uthi, "Aphele umpehla wafuthi! 6ekuqhanyukwaphi?" Loku ukusho nje, usu6ambelele edolweni, ngo6a awunakuyi mela indoda.

Isikutshela ke ithi, "Ngiqhamuka ekuthini ngiya ekuthini". U6e se uthi, "Cha, yelula uyofika 6esinda ko6ani". (Ukusinda loko
34 usho uku6a usazi ukuthi 6ayaphuza emzini oyikuthi).

Use6onga ke, naye, usephikelela phambili. Kokunye afike asinde ngempela kulowo muzi amyalele wona.

Uma indoda ifica owesifaza na ese6enza endle, ithi nje lapha idlula ngakuye, a6e sethi, "Ake ungishiyele 6a6a, 6o!" Noma ithi "Ngekhala lakho 6a6a, 6o!" Noma ithi "Ngekhala lakho 6a6a, 6o!" A6e sesima lomuntu. Uselandula, ethi, "Phinde! mama!" Usekhipha ishungu lakhe njalo, ngo6a phela ugwayi ubenywa ulandulwa.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Usemchathazela ke esandleni so6uncele, ngo6a ukhangezwa ngaso. Uyawemukela, uya6uza uthi, "pho! Kuqhanyukwaphi?" amtshele. "Kuyiwaphi?" amtshele. I6e se i6uza indoda lapha inga sinda khona. Useyilayela. Isivalelisa njalo, ihamba.

35 22.

Uma umuntu omdala ehla ngana nomuntu omusha, kufanele 6ahlangane, 6edlulane isi6angana, qede 6eme 6o6o6ili Ku6e sekuqala omdala ethi "Saku6ona!" Usevuma omncane, evuma ngokuthe6eka, ethi, "Ye6o". Use6uza omdala ethi, "Pho! wena ungumfana noma uyintombazana ka6ani?" Usezisho. Use6uza ethi, "6asahamba kwenu?" usevuma. Athi, "Ungikhonzele kuyihlo noma kunyoko". Use 6uza umntwana lowo ethi, "Ngothi, kukhonze 6ani? Usemtshela ethi, "Wothi kukhonze u6ani wasekuthini". esethi umntwana wasekuthini" esethi umntwana "Oh!" Usemxhawula njalo, ethi, hamba mntanami". Se6ehlukana njalo.

36 Uma umuntu omkhulu ehlangana nomfokazana, kuzo6a ngumfokazana oaothi, "Wena wasekuthini!" A6e sephenduka umuntu omkhulu, ethi saku6ona usevuma, ethi "6uthelezi", uma ku ngowakwa 6uthelezi. Usedlula njalo ezihambela umuntu omkhulu.

23.

Uma umuntu ekhulekela esihlotsheni sakhe segazi, uyaye athi, "Oh! Si6ani6ani, em6iza ngesi6ongo sakhe. Noma athi, Wena wasemgazini, uma igama lomuzi wakhe ku yiseMgazini. Noma athi Eh! Cijimpi, uma i6utho lakhe kungu Cijimpi.

Uma umuntu ekhulekela kumngani wakhe, naye um6iza ngaso isi6ongo sakhe, noma asho isimbo a6a6izana ngaso, noma amkhulekele

37 ngegama le6utho lakhe, noma ngegama lomuzi waku6o.

Uma owesilisa ekhulekela ko wesifazana, ukhulekela ngegama lomnumzane wakhona, noma engekho, ngo6a akuzange kukhulekelwe kumfazi. Umfazi kanamuzi.

Uma umuntu ekhulekela enkosini, uyaye athi, "Nda6ezitha!"

Uma ekhulekela induna, uthi "Nduna ka Nda6a!" Ku6e kwenele loko ngo6a ungeke phela wande namazwi kumuntu omkhulu.

24.

Kwaku6a ku6i ka6i uma umuntu ekhomba omunye ngomunwe. Kuthi we umkhomba ngenjumbane yomthakathi.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Ngo6a phela umkhomba ngomunwe wesikhombisa, athi, "Wena!" "Ngokulungisa!" Ku6e wedelele lowo ngo6a phela umthakathi ukhomba

38 umuntu ngenjumbane, nje, ugco6e umuthi kulomunwe/wakhe akukhomba ngawo. Wena ke uzokwenela ukukhonjwa nje u6usugongo6ala njalo ufa.

Okunye futhi, ngaphandle kwenjumbane leyo, usuke ekwedelela ka6i umuntu ekukhomba ngomunwe wesikhombisa. Ngo6a lomunwe mu6i. Uthi nxashane usuliphake waliqeda ibodwe, uthathe wona lomunwe ukhothe ngawo amanembe wesulele emlonyeni wakho. Uma ke ukhomba ngalomunwe uyamedelela lowo muntu, uthi kuye kanto yalutho. Ukhotha ingoloyi yebodwe lakwenu, ayinyale ngomlomo wakhe.

Okunye futhi, yena lomuntu okhomba ngenjumbane, ulahlwa yiyo injumbane yakhe, im6onise ukuthi uyedelela. Ngo6a u6o6ona nje nawe.

39 Ngesikhathi ethi, "Wena!" Kuye kwesuke lomunwe wenjumbane uthi nawo, "Wena!" Isithupha sikhombe eceleni. Kuthi ke leminwe emithathu ngocikishane yona isho ikhombe umninyo. Isho kuye ukuthi Wena kathathu.

Nawe nje u6oke wenze uzi6onele. Lo owodwa wenjumbane, wenza intando yakho. Le emithathu Isho kuwe kona loko o6e ukusho kumuntu.

Ngakoke wedelele umuntu osuke ekhomba omunye. Kanandlela. Ungowokushaywa. Wayeshaywa kithi kwa mahamba ehlala.

Futhi kithi, yayithi uma ingane ithunyiwe, ingathi nxashane ifika emzini lapha ithunywe khona qede ime emnyango. Yayingena. Ikhulume loko ekuthunyiwe. Iphendulwe. Iphume ihambe.

40 Akufanele kuthi lapha kuhleli a6antu a6adala, ku6e khona ingane noma ngumuntu omdala ozohambe ema ngaphandle kwendlu elalela ukuthi kukhulunywani.

Uma e6onwa umuntu enza lowomkhu6a, uyashaywa. Unomkhu6a omu6i. Wenza okungenziwa. Afundanga kahle kuyise nakunina. Kashaywe ke.

Wenziwa yini ukuthanda ukuzwa imfihlo ya6antu a6adala? Ufuna ukuxa6anisa izwe. Uyintatheli. Kashaywe ke.

Futhi kwakuye kuthi uma kudliwa, adle ngokhezo umnumzane. Amakhosikezi nezingane zidle ngezandla. Kuthi ke njalo uma seku khona umfana oseyinsizwana, naye a6e nokhezo lwakhe. Nenkosikazi ke yayi6a nalo nje, noma ya yingaluse6enzisi ngaso sonke isikhathi.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

41 Ngo6a 6a6eye 6adle nje ngezandla na6antwana 6onke 6amantombazana na6a6afana. Kuthi ke nxashane ethanda adle nje yena ngokhezo lwakhe.

Izintombi zona zazize zigcagce zidla ngezandla. Koze kuthi, ke, sezigcagcile, nje sezize zanikwa namasi emzini, zilande ukhezo nokhamba ku6o lokudlela amasi.

Ku6e sekuthi ke umyeni acije ukhezo lomkakhe ke lokudla ukudla Uma ke esedla ngokhezo, loko kusho ukuthi usengumfazi walapho ekhaya.

Umlo6okazi u6engeke adle ngo khezo emzini ngo6a uqhoshela uyise womyeni wakhe uma edla ngokhezo.

Yonke lento i6onisa ukuthi umuntu wakhuliswa ngendlela enjani.

42 Kwakuye kuthi uma umnumzane noma umuntu omdala, ekade edla, ashiyele no6a yimuphi umntwana.

Ku6e sekuthi ke umntwana lowo onikwe nguyise ukudla okuseleyo, athathe ukhezo alugeze alwesule aye kolufaka emgodleni, qede, a6uye azokudla ngesandla ukudla akushiyelwe nguyise. Akuqede. Ageze umcakulo, awumboze emsamu, a6uye ashanele lapha 6ekudlela khona uyise.

Nina niya6e ni6uza izinto ezazenziwa kuqala nje, lafa lafa elalilihle kakhulu. Kwaku 6uswa kuqala. Ingane yayizazi ukuthi iyingane. Yayingeke igange ngokudla ngokhezo iqhoshele uyise. Isitsha sikayise i6isilungisa kahle isi6eke kahle endaweni yaso.

43 I6ingamphenduli uyise. U6ungeke uyi6one intombazana ima namadoda ayo o6ala, phambi kwa6afowa6o, angisakhulumi ngoyise.

I6ithi noma ithanda ukuxoxa na6angani 6ayo, Iphume iye ensimini iye kolinde ama6ele. 6afike ke a6afokazi. Kuxoxwe ku6e nje. Kepha o6ala nje, phinde, wawungeke uyazele intombazana ukuthi iqomile. Wawuze u6one ngoku6a isigana nje, noma u6one ngo6a seyicelwa nje.

Uma umfana ethanda ukukhu luma nentombazana, u6engeke ayimise endleleni. U6eyi6onela ihlane. Akhulume nayo, Uma e6ona a6afowa6o, noma zihlo 6o zayo no6a nga6antu 6e ngaku6o, a6akhelene nayo, la
44 ethi usayimisile ehlane, alale phansi ngesisu, ahululuke ngaso aze ayosithela ku6o, agaqe nga madolo, asukume akhokho6e. Athathele ngeju6ane, a6aleke impela. Enziwa kuhlonipha. Kepha intombi a6e

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

eyithanda yona. Engenakuzenza isiphoxo, esafunda ka6i kuyise nakunina.

25.

Umzali u6efihlelwa yonke into. Intombi i6ize igane nje, uyise nonina 6engazi. Nensizwa i6ize i6onakale ngo6a isifuna ukwendiwa nje, ukuthi kanti uhamba nje uyathandwa.

6eziwadla 6elindile a6azali. U6engaze a6e sesilingweni sokumphikela umntanakhe. Kanti umntwana ukwenzile loko. Umntwana ekhaya u6elingisa inja. Yona eyaye iphume ekhaya iye njengalophaya! Ifike khona idle amaqanda, kanti ayiwadli okhaya. Umni iyo angaze

45 aphike athi inja yakhe ayiwadli amaqanda, kanti iwadlile.

Umzali u6ehlonishwa ngokungaphendulwa ma ethetha. Noma ekushaya ungaphindisi Uma u shaya uyihlo nonyoko, ungadelwa yizwe lonke.

Umzali u6umhlonipha ngoku6a uthumeke. Umse6enzele yonke imi se6enzi yakhe ngentliziyo entle.

Umuntu omdala u6ethi nxashane ekuthuma ungenqa6i na ekhuluma nawe, uthambise amehlo ukhophoze. Ungambeki ofithini.

Umuntu omkhulu u6ehlonishwa njengo6a kuhlonishwa umzali. Noma esuza 6ekungaphinyiswa. 6ekushaywa izingane kuthiwe zisuzelani. Njengesiga lesi esithi, "Kwathula kwathi du sengathi kusuze umuntu omkhulu.

46 6ekuthi noma uhlangana naye endleleni, ekuthuma kude, kanti u6usathunywe nga6azali 6akho, futhi ulambile, kuphuthe indlela leyo o6e uthi uye kuyo, noma ulambile. Uye lapha uthunywa khona ngumuntu omkhulu. Ungali kuye.

Nenkosi futhi uma imeme inqina 6ekuphuma ukhukhulela ngoqo. Noma imeme imbizo 6ekuphuma ukhukhulela ngoqo. 6elihlonishwa izwi lenkosi kakhulu.

26.

Umuntu u6ekufunda ekhaya kwa6o, ukuziphatha kahle. Athi ke umfana uma eselusa, afunde endle ezingqweleni, ukuziphatha kahle. Kuthi lapha esebonga, afunde ezinsizweni ukuziphatha kahle.

Ithi intombazana lapha isiqala ukulinda, ifunde emaqhikizeni ukuziphatha kahle. Uma isilitshitshi, ifunde ezinkehlini ukuziphatha

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

47 kahle. Uma isilitshitshi, ifunde ezinkehlini ukuziphatha kahle. Ize yende ifunda kwa6anye.

27.

Umuntu oluhlaza u6eshaywa. Noma engumfana ophambana ne hlombe ukholwa zinduku. Nento mbazana ephambana nehlombe i6ishaywa. Ifunde ngenduku.

28

Uma umfana ephoqa intomba zana u6ehlawula ngenkomo. Uma intombazana yethuke enye, i6iyihlawula ngenkomo. Iyinikwe nguyise.

Uma umlo6okazi ethuke umyeni ngonina u6eya ku6o aye kolanda inkomo amhlawule.

Umlo6okazi u6engeqeli ngasesililini sikayise womyeni. Noma eyedwa, enengane yakhe ese igaqa yeqe ifike ichithe into esililini,
48 ka kwazi ukuphuthuma. Uze aye ko6iza umakhelwane azokumqo qela loko okoniwe yingane yakhe uma eke weqa, uzohlawula ngenko mo ikhishwe nguyise. Ngo6a uma umlo6okazi oqa eya esilini sikayise womyeni wakhe, kusho ukuthu ulala naye.

Konke lokho ku yikuziphatha ka6i.

Umlo6okazi u6engangeni esi6ayeni sasemzini wakhe. Wafundiswa eseku6o ukuthi kuyahlonishwa emzini. Noma eswele u6ulongwe ezosinda, kakwazi ukungena esi6ayeni a6uthathe. Uganile lapha ekhaya. Uyasihlonipha isi6aya sakhona.

Uma kungekho muntu ekhaya u6eze aye komunye umuzi aneuse ingane imthathele u6ulongwe asinde esililini sikanina sodwa.
49 Angasindi kwesikayise.

Noma kugqashula ithole liye kokwanyisa unina kungakasengwa, 6ekuthi uma kunge-sengwa, 6ekuthi uma kungekho muntu, aze aye komunye umuzi a6anxuse 6am6ambele ithole 6qlivalele 6ona. Namasi kawadli oze awanikwe. Nasesi6ayeni oze angeniswe mhla kuhlatshwa inkomo yokwemulisa intombi yakhe yemazi6ulo, noma mhla kugcagca umfazi womfana wakhe we zi6ulo, eya kokhama amathumbu esi6ayeni, noma eya kobuqa umswani wenkomo yokwemulisa intombi yakhe. Kunjalo ke ukuhamba.

Uma eke wephula omunye wa lemithetho, uya ku6o ulanda inkomo ahlawule. Uma enga kwenzi loko uzofulathelwa amadlozi. Am6ambe la

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

50 ethi uyazala. Kuze kushwelezwe kandu6a akhululeke. Amadlozi athandi umfazi achachaze azenzele ngoku6ona emzini wendoda. Am6amba manje.

11.

17 Ukwethembisana. Ukuganana.

Note. Izintlo6o zokuganana.

Ngizoqala ngenda6a ekhona yohlo6o lokuganana kwa6antu okwakufanele 6ahlangane 6endane.

Kuthe ngesikhathi seku6usa uMpande, wayeye a6e namadoda awakhethayo azo6a yizethenjwa zakhe. Kuthi lapha exakekile awanike a6antu a6azohloma 6aye kokulwa nezitha, 6eholwa yilamadoda. Uku6a kwakuyi-

51 namuhla kwakuyothiwa zinduna. Kepha ngaleso sikhathi umpande wayethi ngama Nxusa.

UJojo Khoza, wa6e elinxusa likaMpande. Kuthe ngelinye ilanga uMpande wawaphaka amanxusa akhe, aya eSwazini eya komdlela izinkomo khona.

Kwa6a yilelo nxusa lahamba nempi eliyiholayo.

Manje ke, 6afika eSwazini. Lingene lelo nxusa nempu yalo. Ahla6ane amaSwazi 6aphele a6antu, a6aleke amanxusa.

Njalo li6e lisangene lelo ashaye a6eke phansi amaSwazi li6aleke. 6afe a6afayo.

Phoke! UJojo wa6e xxxx liqhawe. Wathi uku6a alwe, a6aleka aMaswazi. Wa6a yiloku eqhu6ekela phambili, elandela aMaSwazi e6aleka.

Wayidlela Nkosi imihlambi ngemihlambi yezinkomo zama-Swazi eza6e zikhuluphele zi 6ebezela.

52 Lawa amanye amenusa ase 6aleke aya kohlala uJojo enkosini. Afike asho ukuthi uJojo useyiqedile impi yenkosi xxxxx uyayi qongqa nje kuphela. Akuseyiwanga kaNgwane lapha 6ekuthiwa kuyiwa khona. UJojo uvuke inja endleleni. Nawolawo manxusa athi asinde ngokulambisa, asizwa liju6ane lawo. Asezo6ikela iNkosi.

UJojo wa6e esilomo seNkosi. Eliqhawe. Ehla6ana. Eneziqu zomnyezane xxxxxxxx ezigaxe kakhulu.

Phoke! Uma usuhlaliwe enkosini, inkosi izwa ngandle6enye. Ayi6uyi i6uzisise. I6amba lentulo. Ienziwe ngo6a i6ulawa khona endlunkulu, i6ulawe yizo izethenjwa zayo.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Yanele yezwa ukuthi uJojo use6a qedile a6antu 6enkosi, yathi

53 kumanxusa amca6ileyo kahambe aye kom6ulala endleleni angafiki nasekhaya.

Ayese6uyela emuva ke esehlomile lamanxusa. Ahlangana naye uJojo esikizela nemihlambi yezinkomo neyezimvu ethi uyisa enkosini njengo6a ya6e i6athume ukuthi a6aye koyidlela izinkomo eSwazini.

6onele ukum6ona nje, 6amgwaza 6amjuqa. Waphela khona lapho. Yahlakazeka impi yakhe. Umfana o6ethwele icansi lakhe walilahla wa6aleka waya ekheya kumkakhe waya ko6ika ukuthi uJojo usele.

Amanxusa lawo ahlala khona lapho, ahla6a izinkomo adla, kwaze kwaphela izinsuku Ayeseziqhu6a lezi eziseleyo aya nazo eNkosini

54 afike ~~a6a~~ a6ika ukuthi am6ulele qede uJojo aye sethola imbo6o yokwedlulela eSwazini. Afike adlela iNkosi nazi izinkomo. Esho zona lezi zikaJojo.

Ya6onga iNkosi yathi 6ase6enzi le. Kanti ikhohliswa ngamanxusa e6ulala uJojo elungisa.

Kwa6a njalo ke ukufa kuka Jojo.

Ufa njalo u6eganiwe wagcagciselwa~~k~~ intombi yaseMancwangeni. Ya6e ifelwa ka6i. Yayinamasu asihlanu, ~~jmyx~~ kuyisisu lesi sesithupha. Ufa nje uyishiya nesisu. Zonke lezingane ezintlanu azikho.

Izingane zakhe zazipenyamazane enkulu. Zinokha-khayi olukhulu. Luthi lungashona phakathi, aphele umntwana. 6onke kwaku njalo.

55 Manje ke, wanele wafika umfana owayethwele icansi likaJojo e6ika ethi uJojo usele, yakhala inkosikazi yakhe, uKamncwanga. Yakhala qede yathutha ya6uyela ku6o inesisu, ya6ika ukuthi uJojo usele empini.

6akhathazeka kakhulu a6anewa6o. 6ekhathazwa yingo6a udadewa6o azalela phansi kanti futhi usele nesisu.

Manje ke 6ase 6emthatha 6eya naye kuMlangeni inyanga. Igama lakhe ngisalili6ele. Ngo6uye ngilibale ngingalithola. 6efike 6ethi, Thola wena wakwaMlangeni. Nansi intombazana yakwethu. I6iyende UJojo inxusa lenkosi UMpande. Manje, uJojo usele empini.

6akhathazeka kakhulu a6anewa6o. 6ekhathazwa yingo6a udadewa6o azalela phansi kanti futhi usele nesisu.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Manje ke 6ase 6emthatha 6eya naye kuMlangeni inyanga. Igama lakhe ngisalili6ele. Ngo6uye ngilibale ngingalithola. 6efike 6ethi, Thola wena wakwaMlangeni. Nansi intombazana yakwethu . I6iyende uJojo inxusa lenkosi uMpande. Manje, uJojo usele empini.

Udadewethu lo, kazalanga. Wazalela phansi namanje nje wethwele into esingayiqedi ukuthi inyini.

56 UMlangeni wetha6a. Wathi, "Ngi ya6onga nina 6akwa Mncwanga! Nangethulela umfazi omuhle kanga ka. Wafika esengiphathele ngesisu. Impela amsa6uyeli naye emuva.

Nithe konje amasu akhe ase mangaki? 6athi, "Asihlanu. Asi thupha ngesisu lesi. Wathi, "Lambani siye esi6ayeni". Wazi 6uyisa umfana zegcwala isi6aya.

UJojo wayelinxusa. Isitsha sakhe kwakungamashumi ama6ili anesihlanu ayesa6elwe yinkosi.

Wathi UMlangeni, mina ngilo6olela uJojo ngo6a yintombi yakhe le. Ngicela idlozi elihle kuye. Washaya amashumi ama6ili ezinkomo esi6ayeni, wanika a6afana 6akwaMncwanga.

Washaya inkomo yomuvo wathi ngetha6ela umqhoyiso lo awu
57 mumethe. Sengathi a6aphansi 6anga ngibeka njalo, ngo6a 6angiphe inkomokazi ese ifakile. Izale kahle i6e yinsengwakazi yami. Nami ngidle ngesuthe.

Wayesekhomba enye inkomo ekhuluphele, wathi nansi inkomo sm engicola ngayo umlo6okazi wami wa phinda wakhomba enye ekhuluphele, wathi, Nansi inkomo engicola ngayo nina 6alamu 6ami.

Zagwazwa njalo lezonkomo zombili ngalo lelolanga. Kwase kweswelakala utshwala, loku aku6angakho thu6a lokuphisa, naphezu koku6a uMlangeni wa6e engenamfazi.

Wa6uyela khona futhi esi 6ayeni wakhomba inka6i ekhuluphele wathi nansi inka6i yenu. Yihla6eni. Yiyona ezo6a utshwala 6enu 6alamu 6ami.

58 6ayigwaza. 6ayidla inyama 6aze 6ayi6uka. 6ayethwala ke le yotshwala. 6afika ekhaya 6esindwa yinyama, Cetshwayo! 6amangala nje na6antu se6e6ona a6afana 6aseMancwangeni 6eza 6esikizela nomhlambi wezinkomo ezingamashumi ama6ili nenkomo.

6ayixoxa ke inda6a. Nokuthi umkhusu lo, yi6ona tshwala

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

a6a6uphiselwe umkhwenyana uMlangeni. Izinkomo lezi sezilo6ole
udadewa6o o6engohluphekile 6akhomba inkomo yomqhoyiso 6ayinika
umlo6okazi womfana omkhulu, loku unina wa6e engasekho.

6angcwenga a6afazi 6ekikizela.

Kwaphiswa njalo. 6athi 6ungavuthwa, wagwazwa umqhoyiso.
59 6adla a6afazi 6athi du, 6aze 6ayethwala a6a6emenyiwe.

Umlo6okazi wathi ku6o, "6ekani ingane ka6a6a ayidli lutho
lapha yendele khona. Yendele empohlweni ayinanina. Ngizokuni6iza
khona manje, 6afazi, ke ningiphe izitsha zokudla siye ko6onga
umqhoyiso kumkhwenyethu. Ninga6uphautshwala, ngo6a ka6uphuzi.
Nasemsindweni wakhe waphisa inyama. Niphathe ukudla.

Nempela wayimema eya6afazi umlo6okazi kaMncwanga.

6a6engasithethe isithembu la6afana 6aka mncwanga 6o6o6ili,
ngokwelamana kwa6o.

Umfazi omkhulu womfana omkhulu, wakhipha izitsha zokudla
ezilishumi nesihlanu ezinkulu. Umfazi omncane wakhipha amaqoma
60 alishumi namaqoma ama6ili. A6afazi a6adla inyama 6onke 6afika
6ethwele, izintamo zishone phakathi. 6a6engamashumi amane
na6afazi a6athathu.

Ukudla sekuhlangene konki kwa6a ngamashumi asishiya-galolunye.

Kwanxuswa namadoda a6ethwalisa, ngo6a kwakuzosala phansi loku
kwa6alo6okazi.

Uthe ethuka uMlangeni wayezwa ngehu6o nje la6afazi. Ngo6a
namadoda lawa amenyiwe asenga6afazi. Izinduku zisele ekhaya.
Ethwele ekhanda nawo ezikhulu izitsha. Izintamo se zishone phakathi.
Sekuzwakala ngamazwi odwa ukuthi kanti ngamadoda lawa. Ku6onaka le
nangamabeshu nezinene ukuthi kanti ngamadoda lawa usehleka uMlangeni.
61 Usekikizela ukaMncwanga.

Se6engena ngekhulu ihu6o, 6ethi, "Uyaphi kamntanakho!" Kwase
ku6acacela ke ukuthi la6a6antu 6ethwalele umntwana wa6o ukudla,
6azo6onda. Ngo6a lelihu6o lihutshwa la kungena um6ondo ekhaya.

Se6ehlala 6ethi du. Ukudla se6eku6eke laphaya emsamu.

Usengena uMlangeni e6a6ingelela. Usengena ukaMncwanga
e6a6ingelela. Usethetha ke umlangeni, ethi, "Hau! Nina 6asemzini,
nikuyisaphi lokudla?" 6athi, "Silethele umntwana wethu!" A6uye athi,

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

"Hau! Nina 6asemzini, ningenzani kodwa? Ana6e nisangitshela? Ngiphise notshwala?" 6athi, sa6ona ngawe ukuthi utshwala a6u phiswa.

62 Awusitshelanga mhla ugcagca!" Seku6uye kuhle kwa kuthiwa ngqokotho!

Kasa6i nasikhundla uMlangeni. Usephuma, 6ethi ukukhulukhuluma nomkakhe. Usethi ku6afana ake 6a6uyise izinkomo. Sezi6uya, zingena esi 6ayeni.

Use6uyela ku6akhwekazi 6akhe e6uza okunguyena mkhwekazi omkhulu. 6emkhomba. Esethi nizi6ulele ngendlala ke mkhwekazi wami. 6esiyophisa noku phisa. Woza ke. Usemlandela njalo.

Se6eye 6ema e6aleni. Usekhomba inka6i ekhuluphele uMlangeni. Ethi, "Naku ke ukudla kwenu, mkhwekazi wami".

Usengena naye ke endlini efika e6atshela ukuthi naku ukudla

63 kwenu ekhomba yona inkomo leyo, isimi e6aleni iqondene nomnyango.

Se6e6onga kakhulu. Sekwesuka amadoda egiya, lawa afike nam6ondo. ese6oleka umkhonto kumkhwenyana, eyigwaza. Eyihlinza eyithi du, eyehlukanisa izitho.

Eyihlahlela, eyifaka eziko. Esekhipha umkhono, nomlenze. Wosiwa wadliwa.

6athe 6esadla inyama yokosa 6o6engena a6akhelwane, 6engena nezitsha zokudla.

6adla a6antu 6asemzini. A6anye 6afika notshwala. Kwaphuzwa. Kwephulwa inyama kwadliwa. 6achitheka.

Ukukhululeka kokaMncwanga.

Wasale wa6eletha umkamlangeni. Wa6eletha intombi. Ngaleso

64 sikhathi kwase ku6usa. Ucetshwayo.

Lengane yakhathaza kakhulu ya6a nokhakhayi olukhulu ka6i. Ikhanda lehlukana izingcezu ezine. Kwa6a ku6i ka6i. Kwa6onakala ukuthi unenyamazane enkulu umntwana.

Kwamkhanyela ukamncwanga ukuthi izofa lengane ilandele a6anye a6afayo.

Kwazisa ukuthi uMlangeni lo, ende kuye, yinyanga ngempela. Wa6uka wa6uka uMlangeni wathi, "Ngizoyelapha impela lengane. Konje kuthiwa umuntu kazelapheli, mina ngizoyelapha. Nempela angizelapheli. Ngelaphela uJojo. Na6aphansi 6ayangizwa. Akukho muntu onga6e

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

esalishinya igama lakhe emhla6eni nakancane njengoJojo nje".

65 Wavula izikhwama zakhe uMlangeni. Wachitha. Wakhetha izinyamazane zonke, waziqo6a wa shisa udengezi wazishisa, wamnukisa umntwana.

Wakhetha onke amakhu6alo waqo6a wathunqisa athunqiswayo, wamnukisa. Wapheka awezitho6o wamtho6a umntwana wafudumeza afudumezwayo waphizisa waboja Ayizimbiza wa wenza njengokwe nziwa kwawo. Aysiphungo wa phungisa.

Wakha amakhambi aluhlaza waboja waphuzisa, wageza wa tho6a waphalazisa. Wenza konke.

Uthe ethuka, yayihlala ingane. Wa walazisa eboja nango6isi, wathi e6ona, yayigaqa ingane. Wathi e6ona yayihamba ngodonga, ima ngezinto. Wathi ezwa 6a6ethi, "Yedana!!" Au!
66 Kwangathi liphupho nekhanda seliqinile. Sekungelomuntu ngempela. Wacathula umntwana wasuka wahamba wagijima. Yaphela inda6a yokucikizisa.

Au! Au! Ukuja6ula okwa6a khona kokaMncwanga, e6ona ingane yakhe ikhona! Kwa6a kukhulu. Kwathi okukaMlangeni kwa 6a ngundlula.

Na6akwaMncwanga, a6alamu 6akaMlangeni, 6amthanda kakhulu umkhwenyawa6o 6a6ona ukuthi kanti udadewa6o wendela kumunti one ntliziyo entle. Uphatheke kahle. Futhi ukhuluphele. Futhi ukhululekile endlini kwakhe. Kafani nomfazi owalahlekelelwa umendo wa6uye wa phuma waya kokwenda kwenye indawo.

Umntwana lo, igama lakhe kwa6a ngu Hluphekile. Wakhula wa 6a
67 yintombazana. Uyayixoxa ke uHluphekile uthi, "He! Mina nga ke nga6usa. Ngathi lapha sengiyintombazana, nje, sengihlakani-phile, u6a6a uMlangeni, wathi a6angakholisi ngokungithuma. A6azenzele 6ona imise6enzi ya6o. Mina ngihlale nje. Ngithi uma ngiya emfuleni ku6e ngenzela uku6a ngiye kogeza umzimba.

Kwazisa nokuthi umama wa yengumuntu elula. Esheshe azi sukele azenzele izinto.

Ngakhula ngiziga6isa kakhu lu, ngidudwa nangu6a6a eloku engi6onga ethi ngiyinkosazana yakhe entle. Hafuni ithinte umse6enzi.

Wayese6uye ezala nje umama. Izingane zakhe zaphila kahle.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

A6afana a6a6ili namantombazana ama6ili.

68 U6a6a wangithanda kakhulu. Njengo6a ayeyinyanga aloku efika nenyama yezimbuzi njalo, yethwelwe yuhlaka lwakhe. Siyidle njalo inyama. A6e sengi6ekela eyami engiyoyidla ngakusasa.

Kuthi ke ngakusasa ayethule angi6ize. Ngimnike ugqoko. Aliqo6e ikhuthu, silidle so6o6ili. Kwesinye isikhathi silifudumeze emalahleni, kwesinye isikhathi silidle li6anda.

Kuthe noma sengiyintombi, nga se6enza ukuchusha u6uhlalu 6ami no6esoka lami. Ngeluka amacansi ami nezithe6e nezicephu kwakuphela. Phinde ukulima nokugaya. Ngathi ngiphatheke kahle.

Kuthi noma ngiye kogadla (Kwaziwe ukuthi ngisemzini uma ngifunwa

69 ngingaбonwa), u6a6a athi angekhanyelwe igula lami ngithi ngi6uya ngifike seliyizangqondo ngivu6e ngidle. Ngakhuluphala ngatebezela.

6afike a6afana 6ezozikhalela. Ngi6aphendule ngithi, "Lapha 6engiphisekeleni? Lapha 6engibize ezani?" Zaze zathi izinsizwa ngingu-Sphisekeleni".

Ngiziqhenya! Ngichopha kukuphela. Ngithi ngiya6usa. Kepha ngaze ngaqoma uMziwakhe maphumulo. Ngalithanda kakhulu isoka lami. Lilihle kakhulu. Ngaze ngathi ngentliziyo Impela sofa silahlane nalomuntu naye engithanda.

Kwaze kwaphela iminyaka ya6a mi6ili sithandene. Kuthe ngowesithathu, kwafika umuntu [illegible] nje emfushane. Emncane! Emnya mana, phela 6a6ethi uluhlaza.

70 Emu6i. Wangikhulumisa. / Ngamqhenyela. Wangiqinaqinela nje. Ngamtshela ukuthi sengaqoma. Kaze akunaka loko. Wangiqinaqinela nje, wangi6ekela ingini. Waze wangi6amba ngegama lokuthi angi vume azongicela ku6a6a.

Ngithe ngethuka ngase ngivumile. Kwathi kusa 6a6efika a6antu 6ezokungicela. Wangi6iza u6a6a wa6uza ukuthi, nempela ngiya6azi yini la6antu. Ng Ngavuma Wa6uza ukuthi 6alethwe yimi yini kuye? Ngavuma. 6alo6ola ngezinkomo ezilishumi nesishiyagalo mbili.

Wathi u6a6a ma6akhiphe ezinye izinkomo eziyisishiyagalombili a6anike.

Nempela 6afika nazo ngagcagca.

Ontanga yethu a6akhohlwanga yi6uhatha 6ami ngiyeka isoka lami ngigana umuntu omu6i.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

K13/27

71 Ukugana kwami.

Ngagana kuM6ono wakwamhlongo. Igama lakhe kungu-Mveli. Wayenonina na6afowa6o, oLuve, nawoMahlazalala.

Um6ono lo, ongumyeni wami wayephana kakhulu. Ephanisa ~~okwa~~ okwesilima. Kuthi nje, nento yakhe entle kakhulu, ayiphe umuntu.

Nami, nje, mina engangiyinono kakhulu lokuzazi, ngazisa nezinto zami, ngamangala nje, uku6a ngigcagce kumuntu onje.

Ngikhumbula ngisengumlo6okazi omanzi impela, ngeluka esinjani isicephu sami lesi, ngisenegugu, ngasilo6a kahle ngasithi phaqa, ngamnika sona umyeni wami. Weja6ula.

72 Kwathi ngelinye ilanga kwa phambukela amantlenga kwami akhulekela indawo yokulala. Wawangenisa. Wathi ukuxoxa nawo. Wezwa ukuthi aphuma kude kangaka.

Wathi umfana ka6uyise izi-mbuzi. Wazi6uyisa. Wa6ahla6isa intondolo, la6a6antu. 6adla. Kwasa 6ehamba. Wa6a6ophela umkhusu. Wa6apha isicephu sami. Sona lesi e6engithi ngisenzele yena, ngasikhiphela u6uciko 6onke 6ami. Ngamangala nje.

Kwa6o ke 6a6emthanda kakhulu a6afowa6o nonina. 6emthandela uku6a engenanda6a nezinto zakhe. Na6o 6ezenzela ngokuthanda.

Phoke! Ngathi uku6a ngimgane uM6ono, ngaqoqa mina.

73 Zonke izinto zakhe ngazi qoqa. Kwaphela ukuchachaza ezintweni zakhe. A6aze 6aku thandisisa loko.

Nga6uye nga6a livila eledlula ukwenza, njengo6a nganitshela ukuthi mina ngangiphatheke kahle kwethu, nginga se6enzi, ngisetshenzelwa.

Ngakhulelwa. Ngagula. Ngasale sengi6a yinyoka nje eyehlulwa nakuzifunza. 6angi hleka a6akoti a6anye, a6a fazi 6a6afowethu.

Sangala isalukazi esingumamezala kwa6a ngumhlolo. Sakhuluma saqinisa sikhuluma ngami. Sisho ukuthi "Izinkomo zoniwa zalo6ola amavila".

6amhleke umyeni wami 6athi, "Hau! Yini yona le eyathathwa
74 nguwe m6ono? Wahlala wahlala wadumela inyoka weza nayo ekhaya ke manje!" Athi uM6ono, "Uyagula!" 6athi, la e6enami? Kuqala ukuze kumithe umlo6okazi yini? A6ethu la6a 6emitha njeuke u6a6one 6enje?

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Au suka m6ono! Wehluleka kukhetha umfazi".

Ngikuzwe konke loku, nami ngingumuntu, ngingesiso isilima. Na6afazi 6athi, sikhathele ukukhelela umfazi omunye amanzi simphekele yena elele.

Wakhuluma umyeni wami kimi wathi 6ekufanele siphume indlu yethu. Sakha saqeda. Saphuma. Isalukazi sasilandela Kwazisa
75 ukuthi umyeni nguye olithunjana kuso. Asinakwe-hlukana naye siye komkhulu.

Pho! U6uvila kwayiloku 6u kangako kimi ngo6a isisu asithandi usilalele usasithethe. Igazi lizojiya likuhlale emalungwini onke. Wezele, kunkekethe amathambo, umzimba uco6eke. Kuthi lala.

Uma ukuvumele loko, uzo 6a njalo uyoze u6elethe.

Mina ke nganginjalo. Amanzi ngangiwakhelelwa umyeni wami mina. Angiphekele. Se ngigula impela.

Kwahamba kwahamba nga 6eletha. Nga6eletha umntwana womfana. Wetha6a umama. Wamthanda umntanami. Wetha6a uyise womntwana. Wazi6ona ukuthi kanti ungumuntu.

Umntwana wa6a muhle wafana nami Wa6a mhlophe Umama wathi
76 nguNkomozoniwa zalo6ola amavila.

Ngagunya sengi6elethe. Nga pheka impela. Ngalima, nga khuthala ngehlula ukwenza 6aqala ukungesa6a manje a6afazi 6a6afowethu.

Utshwala a6aze 6aphuma kwami. Ngimphekele kahle umyeni wami konke ukudla engazi ukuthi uyakuthanda.

6aqala manje 6athi, "Ha! Wayezongile ezongele umuzi wakhe! Kasilo ivila!

Ngaqoqa okwakwami. Angaze ngathi nsi.

6angizonda a6afowethu na6afazi 6a6o.

Umyeni wami lo, uMveli elunge kakhulu. Ukulunga kwakhe kungangolaka lwakhe. Wayeyi nduna kaKhambi.

77 Eyishaya induku. Kuthi emsindweni, yena eligosa ngo6a futhi wayeligagu. Kanti futhi a6ekwe uku6a abeke okungalungile.

Kwakuthi nje kusasinwa, uma ku6e khona insizwa yanye emthinte nje kancane, ku6e igalele. Aphimise kanye athi uyeyisa! Ayidundu6ale ngenduku 6alwe, ayehlule.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Kuke kuthi kwesinye isikhathi ahlanganyelwe zinsizwa ezilishumi. Azishaye zonke azehlule. No6a zingamashumi ama6ili. Azehlule.

Wayelwa kanje, uma e6ona 6emhlanganyele:- Ashaye a6e munye qede
a6aleke kakhulu. 6amsukele. Uyazi ke nawe ukuthi uma a6antu 6egijima
6ayedlulana, a6alingani. Kuthi uku6a kuphumelele a6e munye athi
78 qekelele, amlinde. Amshaye ingozi, a6alinde. 6asondele qede
athathele kakhulu, a6aleke. 6amsukele. Kuphumelele a6e munye.
Amlinde amshaye amehlule a6aleke njalo, 6aze 6aphele 6onke.

A6afazi a6anye a6a6ukeleyo 6aze 6athi "Maye! Uyadela KaJojo ngomyeni wakho yena ezishayelayo.

6emesa6a a6antu. Na6afowa 6o 6emesa6a. Kepha emzini wakhe ephana. Kwami kwa kuhlala kwegcwele izihambi ezizokudla nezizolala.

Emncanyana, eluhlaza. Emuhle, kepha phela a6antu 6a6ethi mu6i.

Ngaphinda ngemitha, anga6e ngisavilapha. Ngazala intombi
79 efana noyise nje nangolaka. Umfana yena wafana nami nje nangentliziyo
kaze a6a nalulaka walunga nje.

Ngaphinda ngakhulelwa kwaphuphuma. Nga phinda ngakhulelwa ngathola insizwa. Ngaphinda intombi ngaphuphumisa njalo ke manje.

Ithi ingane yomfana la ihlala yafa. Yathi eyentomba zana la isilikha6a nje, yadli swa ngumfazi ngobatata. Ngathi ngifika ngiphuma e nsimini ingane ya6iza amanzi ukuphela ukuphela. Ngathi yini? Yathi uKasi6ani6ani ufike wangipha ubatata ngawu dla ngoma. Lathi lishona wayefa.

Kwathi emva kwaloko kwafa umyeni wami, e6ulawa a6afowa6o
ngomuthi. Wafuna inyanga 6ayithenga inyanga yamqeda. Wafa. 6afuna
80 ukungingena. Kwa6a kuphenduka kwami ke. Kwakusaqeda kufika
amaSalveshe kwaNgwelu, kuthiwa ehambe ethi a6antu ma6aphenduke.

Ngagunda intloko yami iyintle yesa6eka. Nganemeza umfundisi ehamba ngendlela nga thi kazothandaza kwami. Nge suka ngakhetha inkosi. Nga gqoka ngalahla utshwala ngowayi nezono zonke.

Wakhula umfana wami wa6aphathizwa naye-kwathiwa Albert Mhlongo. Ngamlinda. Wakhula. Wangithathela ingane yomuntu, u Miss Msa6ala. efundisa e Fair View Girls' Home. Utisha omkhulu. Au! Wangi siza umntanami. Wangithathela umfazana onendlela. Ungiphethe.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.

Uyangazisa nanamuhla ngingasa6oni nje. Imise6enzi yakhe uma ngingayi6ala ningamangala. Ungi phethe uwakhile owase Langeni.
81 Angenqeni. /Nguye ke umamezala lo ongitshela lezinda6a. Lo olande lenda6a yakhe engigcine ngayo.

Ngisema lapha. Ngo6uye ngiqhu6eke.

END - S. 353.

Digitised by the Open Scholarship Programme in support of public access to information, University of Pretoria, 2017.